

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ТАКТИКИ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ

Любчик В. Б.
Семелюк Д. М.

Стаття присвячена питанням наукової розробленості проблемам про співвідношення оперативно-розшукової тактики та криміналістичної тактики. У загальному розумінні, тактика - це прийоми, засоби досягнення певної мети через боротьбу, зіткнення інтересів та подолання опору, лінія поведінки когось. Виявлення (розкриття) та розслідування злочинів, як правило, здійснюється у ситуації конфлікту інтересів і протидії зацікавлених осіб, що обумовлює необхідність визначення оптимальної лінії поведінки у компетентних суб'єктів (слідчого, оперативного працівника) за для ефективного проведення процесуальних і не процесуальних дій і заходів. Оперативно-розшукова тактика визначається крізь призму протидії кримінальному середовищу, постійної боротьби (психологічної, фізичної) між захисниками інтересів держави, суспільства, прав людини і порушниками законів та правил співжиття, необхідності передбачати дії злочинців та урахувати їх при обранні прийомів проведення оперативно-розшукових дій і заходів. Криміналістична тактика - це галузь криміналістики, що охоплює систему наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування досудового розслідування і судового слідства, які розробляються на основі визначення оптимальної лінії поведінки суб'єктів кримінального процесу, прийомів провадження слідчих і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що підлягають доведенню у межах кримінального провадження. Автор, на підставі аналізу існуючих точок зору, світової практики боротьби зі злочинністю виказує особисте ставлення до означеного питання.

Ключові слова: оперативно-розшукова тактика, криміналістична тактика, оперативно-розшукова діяльність.

Стаття посвящена вопросам научной разработанности проблемам о соотношении оперативно-розыскной тактики и криминалистической тактики. В общем смысле, тактика - это приемы, средства достижения определенной цели через борьбу, столкновение интересов и преодоление сопротивления, линия поведения кого-то. Обнаружения (раскрытия) и расследования преступлений, как правило, осуществляется в ситуации конфликта интересов и противодействия заинтересованных лиц, что обуславливает необходимость определения оптимальной линии поведения компетентных субъектов (следователя, оперативного работника) для эффективного проведения процессуальных и не процессуальных действий и мероприятий. Оперативно-розыскная тактика определяется через призму противодействия криминальной среде, постоянной борьбы (психологической, физической) между защитниками интересов государства, общества, прав человека и нарушителями законов и правил общежития, необходимости предусмотреть действия преступников и учитывать их при выборе приемов проведения оперативно-розыскных действий

© В.Б. Любчик, Д.М. Семелюк, 2016

и мероприятий. Криминалистическая тактика - это отрасль криминалистики, охватывает систему научных положений и рекомендаций по организации и планированию предварительного расследования и следствия, которые разрабатываются на основе определения оптимальной линии поведения субъектов уголовного процесса, приемов производства следственных и судебных действий, направленных на сбор и исследование доказательств и установление обстоятельств, подлежащих доказыванию в рамках уголовного производства. Автор, на основании анализа существующих точек зрения, мировой практики борьбы с преступностью выражает личное отношение к указанному вопросу.

Ключевые слова: оперативно-розыскная тактика, криминалистическая тактика, оперативно-розыскная деятельность.

This article is devoted to research of a problem of the relationship of operational tactics and forensic tactics. In a general sense, the tactics - it tricks the means to achieve certain goals through struggle, conflict of interest and overcoming resistance line behavior of someone. Detection (opening) and investigation of crimes, usually carried out in a situation of conflict of interests and combating stakeholders, hence the need to determine the optimal courses of competent entities (investigative, operational staff) for the efficient execution of procedural and non-procedural actions and activities. Operational and investigative tactics determined in the light of combating criminal environment of constant struggle (psychological and physical) between the defenders of the interests of the state, society, human rights and violators of laws and rules of the community, the need to anticipate the actions of criminals and consider them when choosing methods of operational search actions and measures. Forensic tactics - a branch of criminology, embracing system of scientific findings and recommendations regarding the organization and planning of the pre-trial investigation and the trial, which are based on determining the optimal courses of criminal proceedings, investigative techniques and judicial action to collect and study evidence and establish circumstances susceptible of proof in criminal proceedings. The author, based on an analysis of existing perspectives, global practices to combat crime betrays a personal relationship to definite questions.

Keywords: operational-investigative tactics, forensic tactics, operational and investigative activities.

У військовій науці та теорії службово-бойової діяльності термін "тактика" означає теорію і практику підготовки та ведення бою, визначення шляхів, методів, засобів і форм боротьби, що найбільше відповідають конкретним обставинам у даний момент і забезпечують стратегічний успіх. Відомий полководець Олександр Суворов основи тактики закрючав у трьох принципах: глазомер (оцінка обстановки та правильність прийняття рішення); бистрота (оперативність переміщення військ та тактична рапто-

вість); натиск (стрімкий нищівний удар, що завершується переслідуванням супротивника до повного розгрому, вирішує результат бою). Варто відзначити, що зазначені принципи абсолютно прийнятні і до сфери боротьби зі злочинністю, діяльності із виявлення (розкриття) та розслідування кримінальних правопорушень. Остання передбачає застосування оперативно-розшукових та криміналістичних засобів, прийомів і методів, що характеризується тактичною складовою та спрямовано на вирішення завдань кримінального судочинства. У зв'язку з цим важливо на теоретичному рівні співвіднести такі категорії як оперативно-розшукова тактика та криміналістична тактика.

Різноманітні питання криміналістичної тактики були висвітлені у наукових працях відомих вчених Г.В. Арцишевського, Н.П. Ахтирської, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, І.Є. Биховського, О.М. Васильєва, В.К. Весельського, А.Ф. Волобуєва, С.А. Голунського, А.В. Дулова, А.В. Іщенко, Н.С. Карпова, І.І. Когутича, В.І. Комісарова, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, Г.М. Мінковського, С.П. Мітрічева, П.Д. Нестеренка, М.А. Погорецького, В.І. Попова, Л.Д. Самігіна, В.А. Саса, Н.А. Селіванова, А.В. Соловйова, А.Г. Філіпова, К.О. Чаплинського, М.П. Шаламова, В.Ю. Шепітька, О.Р. Шляхова, М.А. Якубовича та інших. У свою чергу оперативно-розшукова тактика отримала своє висвітлення у працях К.В. Антонова, О.М. Бандурки, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, В.П. Захарова, А.В. Іщенко, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, Д.Й. Никифорчука, Ю.Ю. Орлова, В.Л. Ортинського, М.Б. Саакяна, В.Є. Тарасенка, В.В. Шендрика та інших вчених. Втім, як свідчить аналіз наукової літератури, категорії оперативно-розшукової та криміналістичної тактик між собою сучасними вченими не співвідносилися.

У загальному розумінні, тактика - це прийоми, засоби досягнення певної мети через боротьбу, зіткнення інтересів та подолання опору, лінія поведінки когось. Виявлення (розкриття) та розслідування злочинів, як правило, здійснюється у ситуації конфлікту інтересів і протидії зацікавлених осіб, що обумовлює необхідність визначення оптимальної лінії поведінки у компетентних суб'єктів (слідчого, оперативного працівника) за для ефективного проведення процесуальних і непроцесуальних дій і заходів.

Відзначимо, що у першій половині ХХ сторіччя теорія оперативно-розшукової тактики розвивалася на основі криміналістичної науки. Характеризуючи цей етап, відомий криміналіст Р.С. Белкін підкреслював, що криміналістика, котра склалася як система наукових методів збирання і дослідження доказів, у своєму розвитку неминує повинна була звернутися до вивчення допоміжної щодо розслідування злочинів тактики оперативно-розшукової діяльності як через нерозривність цих двох видів практики боротьби зі злочинністю, так і через безпосереднє уявлення про предмет криміналістики, під яким розуміють технічні прийоми й методичні рекомендації стосовно розкриття і розслідування злочинів [1, с. 24].

У підручнику за авторством відомих дослідників Е.О. Дідоренка, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, В.П. Пилипчука, В.Л. Регульського та Л.В. Бородича [2, с. 312] влучно зазначено, що у вказаний вище період вчені-правознавці визнавали криміналістику єдиною науковою основою розшуку та слідства. Більше того, розшукові та слідчі дії вони отожднювали і в будь-якому випадку розглядали як елементи однорідної діяльності, а їх процесуальний і не процесуальний характер до уваги не брався.

З прийняттям на початку 60-х років ХХ сторіччя Основ кримінального судочинства СРСР та Кримінально-процесуальних кодексів союзних республік наукова розробка теорії оперативно-розшукової тактики набула законодавчої підтримки [3, с. 312]. У практичний і науковий обіг було введено поняття оперативно-розшукової діяльності, визначено конкретні органи, уповноважені здійснювати цю діяльність. У наукових працях вчені-криміналісти обґрунтовують вимогу чіткого розмежування обов'язків слідчого та оперативного працівника, які, однаковою мірою відповідаючи за розкриття злочину, йдуть до спільної мети різними шляхами, використовуючи різні методи і засоби [4, с. 407].

Із розвитком теорії та практики ОРД активно розвивається її тактика як складова частина (підсистема) цієї державно-правової форми боротьби зі злочинністю. При цьому *оперативно-розшукова тактика* визначається [5, с. 314-315] крізь призму протидії кримінальному середовищу, постійної боротьби (психологічної, фізичної) між захисниками інтересів держави, суспільства, прав людини і порушниками законів та правил співжиття, необхідності передбачати дії злочинців та урахувати їх при обранні прийомів проведення оперативно-розшукових дій і заходів.

В оперативно-розшуковій науці розповсюдженою є думка [6, с. 21-23] про те, що тактика не існує поза боєм, поза протидією супротивника. Ніби тактика починається з того моменту, коли оперативний підрозділ (оперативний працівник), плануючи свої дії щодо проведення оперативно-розшукових заходів або комплексу заходів, враховує можливу протидію злочинців. Професор І.П. Козаченко підкреслює, що планування оперативно-розшукових заходів здійснюється "в умовах (обстановці), що реально склалися, обумовлених, перш за все, постійною протидією злочинців" [7, с. 21-23]. При цьому протидія злочинців не зводиться тільки до їхніх активних або інших дій (застосування корупційних важелів, тиск на свідків, різні форми приховування злочинів, приховування певних відомостей тощо), але визначається також особливостями злочинного середовища: замкнутість, глибока конспірація, розподіл злочинної "компетенції" тощо.

На відміну від оперативно-розшукової тактики у структурі криміналістичної тактики виділяються елементи, що безпосередньо не пов'язані з протидією осіб, причетних до протиправної діяльності. Це видно на прикладі визначення, наданого А.Ф. Волобуєвим [8, с. 175], згідно якого *криміналістична тактика* - це галузь криміналістики, що охоплює систему наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування досудового розслідування і судового слідства, які розробляються на основі визначення оптимальної лінії поведінки суб'єктів кримінального процесу, прийомів провадження слідчих і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що підлягають доведенню у межах кримінального провадження.

У посібнику за редакцією П.Д. Біленчука, А.П. Геля, Г.С. Семакова [9, с. 5] *криміналістична тактика* визначена як розділ криміналістики, який являє собою систему положень і практичних рекомендацій з організації та планування розслідування, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють розслідування, з урахуванням їх стосунків і взаємодії з іншими учасниками розслідування на основі норм і принципів кримінального процесу.

Зазначені автори також надають визначення *слідчої тактики*, що являє собою галузь криміналістики, яка

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

містить систему наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування розслідування і тактики виконання слідчих дій [10, с. 5]. Слідча тактика є складовою криміналістичної.

Із цих визначень чітко вбачається, що організація і планування розслідування виходять за межі “оперативно-розшукового” розуміння тактики, що засновано на нерозривному зв’язку із боротьбою та подоланням протидії з боку “супротивника”. У авторитетних виданнях з теорії оперативно-розшукової діяльності [11, с. 335-369] оперативно-розшукова тактика не охоплює організацію ОРД, яка виділяється і розглядається окремо від тактики. Додержуємося думки, що така позиція є обґрунтованою й істинно правильною.

Безперечно, що організація будь-якої діяльності суттєво не залежить від окремо взятих особливостей взаємовідносин учасників певних відносин між собою, наявності протидії з їхнього боку чи боротьби. Організація спрямована на підвищення ефективності діяльності в цілому. Так, організація ОРД визначається [12, с. 335] як найбільш доцільна за даних умов система використання наявних сил, засобів і методів ОРД в боротьбі з правопорушеннями і злочинністю. Правильна організація ОРД дозволяє:

- зосередити увагу оперативних підрозділів на найбільш важливих, вирішальних напрямках боротьби зі злочинністю і маневрувати оперативними силами;
- своєчасно виявляти недоліки в оперативно-розшуковій роботі та здійснювати заходи щодо їх усунення;
- удосконалювати боротьбу зі злочинністю шляхом заміни застарілих форм і способів новими, ефективнішими;
- неухильно підвищувати кваліфікацію оперативних працівників, їхню оперативну майстерність у попередженні та виявленні (розкритті) злочинів, розшуку злочинців і безвісти зниклих осіб.

Втім слід відзначити, що численні наукові праці, присвячені дослідженню питань тактики оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, не обходять питань організації цієї діяльності. Більш того, категорії організації і тактики виявляються настільки тісно взаємопов’язаними, що відомі радянські та сучасні українські вчені традиційно досліджують їх разом при розгляді як проблем криміналістики.

Як бачимо, організаційна сторона проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів виявляється тісно пов’язаною з тактичною. Відомий дослідник В.Г. Самойлов пропонував виділити окрему “організаційно-тактичну сторону ОРД”, розуміючи під нею “систему прийомів і методів, которые в каждом конкретном случае выбираются самими оперативными работниками и в рамках установленной процедуры применяются ими для решения той или иной задачи” [13, с. 10]. М.Й. Сидоренко також розглядає організацію ОРД в тактичному аспекті, розуміючи під нею “...систему использования наличных оперативно-розыскных сил, средств и методов для решения поставленных задач” [14, с. 41].

Тактика як оперативно-розшукова, так і криміналістична має діяльнісну (функціональну) природу. В цьому сенсі тактика є поняттям більш вузьким, ніж поняття організації, яке охоплює як функціональний, так і структурний аспекти. Зауважимо, що поняття “тактика” прийнятне для застосування виключно в межах проведення окремих процесуальних і непроцесуальних дій, заходів (операцій), а поняття “організація” - прийнятне майже до всіх сторін виявлення або розслідування злочинів і в цьому аспекті є більш широким.

Таким чином, тактика є складовою частиною функціонального аспекту організації цієї діяльності, який розповсюджується не тільки на сферу проведення окремих дій і заходів, але й на процес управління цією діяльністю в цілому. Організація не зводиться лише до вибору тактичних прийомів і методів, а передбачає розв’язання широкого кола питань з інформаційного забезпечення виявлення та розслідування злочинів, планування, управління силами і засобами, взаємодії суб’єктів виявлення та розслідування злочинів, координації їхніх дій та ін.

Окремо слід відзначити зміну у розумінні змісту криміналістичної тактики у зв’язку з прийняттям чинного Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році та впровадженням інститутом негласних слідчих (розшукових) дій. Проведення останніх вимагає застосування слідчим або оперативним підрозділом за його дорученням прийомів саме оперативно-розшукової тактики. Це дозволяє з упевненістю стверджувати про структурну підпорядкованість оперативно-розшукової тактики криміналістичній тактиці, їхнє співвідношення як окремого до загального. Навіть якщо положення оперативно-розшукової тактики реалізуються поза межами кримінального провадження (під час провадження за оперативно-розшуковою справою, у процесі індивідуальної профілактики та ін.), вони все одно охоплюються предметом криміналістики, який нерозривно пов’язаний не лише з розслідуванням злочинів, а і з їхнім запобіганням (попередженням, профілактикою) та розкриттям (виявленням).

Література

1. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации [Текст] / Р. С. Белкин. - М. : Академия МВД СССР, 1979. - 406 с. - С. 24.
2. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Загальна частина [Текст] : підручник / Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. П. Пилипчук, В. Л. Регульський / Під заг. ред. Л. В. Бородича. - Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. - Т. 1. - 390 с.
3. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Загальна частина [Текст] : підручник / Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. П. Пилипчук, В. Л. Регульський / Під заг. ред. Л. В. Бородича. - Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. - Т. 1. - 390 с.
4. Криміналістика [Текст] : учебник / под ред. С. П. Митричева, М. П. Шаламова. - М. : Юрид. лит., 1963. - 544 с. - С. 407.
5. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Загальна частина [Текст] : підручник / Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. П. Пилипчук, В. Л. Регульський / Під заг. ред. Л. В. Бородича. - Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. - Т. 1. - 390 с.
6. Козаченко И. П. О понятии и сущности оперативно-розыскной тактики / И. П. Козаченко // Оперативно-розыскная тактика органов внутренних дел: Труды Академии. - М. : Акад. МВД СССР, 1988. - С. 17-23.
7. Козаченко И. П. О понятии и сущности оперативно-розыскной тактики / И. П. Козаченко // Оперативно-розыскная тактика органов внутренних дел: Труды Академии. - М. : Акад. МВД СССР, 1988. - С. 17-23.
8. Криміналістика : підручник / [В. Д. Берназ В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв]; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2011. - 665 с.
9. Криміналістична тактика і методика розслідування

окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. - К. : МАУП, 2007. - 512 с.

10. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. - К. : МАУП, 2007. - 512 с.

11. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Загальна частина [Текст] : підручник / Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. П. Пилипчук, В. Л. Регульський / Під заг. ред. Л. В. Бородича. - Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. - Т. 1. - 390 с.

12. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Загальна частина [Текст] : підручник / Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. П. Пилипчук, В. Л. Регульський / Під заг. ред. Л. В. Бородича. - Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. - Т. 1. - 390 с.

13. Дьяченко И. М. Организация и тактика деятельности оперативно-розыскных служб органов внутренних дел по борьбе с организованной преступностью в сфере экономики (вопросы теории и практики) [Текст] : автореф. дис.... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Академия МВД РФ / И. М. Дьяченко. - М., 1993. - 29 с.

14. Самойлов В. Г. Некоторые правовые проблемы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел [Текст] / В. Г. Самойлов // Информационное

сообщение лаборатории проблем оперативно-розыскной работы. - № 3. - М.: НИИРИО ВШ МВД СССР, 1973. - С. 5-11.

15. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел. Термины и определения [Текст] : учебное пособие / Ред. кол. Ю. И. Римаренко, Б. Е. Богданов, И. П. Козаченко, В. А. Лукашов, В. Г. Самойлов, Е. С. Шатский. - Киев : НИИРИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1988. - 312 с.

Любчик В. Б.,
кандидат юридичних наук, доцент
Професор кафедри ОРД
факультету №1 ОДУВС
Семелюк Д. М.,
Т.в.о. начальника сектору
кримінальної поліції
Кам'янець-Подільського РВ поліції
Кам'янець-Подільського
відділу поліції ГУНП в Хмельницькій області
Надійшла до редакції: 28.11.2016

УДК 343.359(477)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЩОДО ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ЧИ ІНШУ АНТИГРОМАДСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Плужнік О. І.
Корнієнко М. В.

Під втягненням неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність треба розуміти певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочинах або займатись іншою антигромадською діяльністю. Втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії.

Цей злочин посягає на основи суспільної моралі у сфері розвитку і виховання молодого покоління, згубно впливає на молодих людей, створює для них спотворені орієнтири, прищеплює асоціальні ідеї, аморальні погляди й навички, істотно впливає на рівень злочинності неповнолітніх.

Втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність батьками, опікунами, піклувальниками, педагогами, спортивними тренерами, керівниками практики студентів, наставниками неповнолітніх на підприємстві чи в установі, як правило, свідчить про підвищену суспільну небезпечність цих осіб. І тому у зв'язку з наведеним правильне застосування законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність, своєчасні та якісні судовий розгляд справ такої категорії є важливим засобом запобігання злочинності.

Кримінальній відповідальності за втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність можуть бути піддані особи, які на час вчинення цих дій досягли вісімнадцятирічного віку.

Under the involvement of minors in criminal or other antisocial activities should be to understand certain actions of an adult, committed for any motive and related with direct impacts on juvenile to cause his resolve to participate in one or several crimes or to engage in other antisocial activities. Involvement always implies the existence of a causal link between the actions of the adult, and the emergence of the minor's desire to commit illegal acts.

The crime encroaches on bases of public morals in sphere of development and education of young generation, a detrimental effect on young people, creates for them a distorted landmarks, instills ideas of antisocial, immoral attitudes and skills significantly affect the level of juvenile crime.

The involvement of minors in criminal or other antisocial activities parents, guardians, caregivers, teachers, sports trainers, practice supervisors of students, underage mentors in the enterprise or institution, as a rule, testifies to the raised public danger of these individuals. And so in that regard, the correct application of legislation on responsibility for retraction of minors in criminal or other antisocial activity, timely and high-quality trials of this category is an important means of crime prevention.

Criminal liability for involvement of minors in criminal or other antisocial activity may be subject to a person who at the time of any such actions reached the age of eighteen.

Постановка проблеми. В кримінальному законодавстві України існують деякі не врегульовані питання, одним з яких є поняття неповнолітнього, яке не надає Кримінальний кодекс України, хоча й є додаткові розяс-